

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Porijeklo i značenje jezika

John Zerzan

John Zerzan

Porijeklo i značenje jezika

<http://www.stocitas.org/>

[zerzan%20porijeklo%20i%20znacenje%20jezika.htm](http://www.stocitas.org/zerzan%20porijeklo%20i%20znacenje%20jezika.htm)

Prijevod originalno objavljen u knjizi John Zerzan:

Anarhoprimitivizam protiv civilizacije, Jesenski i Turk, Zagreb,
2004. Naslov originala: Language: Origin and Meaning.

anarhisticka-biblioteka.net

Novija antropologija (na primjer, Sahlins, R. B. Lee) gotovo da je izbrisala shvaćanje koje je dugo prevladavalo, a prema kojemu je pretpovijesno čovječanstvo definirano pojmovima oskudice i brutalnosti. Budući da su implikacije te promjene sada već vrlo dobro shvaćene, čini se da sve više jača dojam da je to dugotrajno razdoblje bilo era cjelovitosti i dostojanstva. Našem dobu, što ga obilježavaju upravo suprotna svojstva, potreban je obrat dijalektike koja je iz našeg života kao vrste upravo uklonila tu cjelovitost.

Život u prirodi, prije našeg izdvajanja iz nje, zacijelo je uključivao percepciju i kontakt koje teško da možemo razumjeti iz naše suvremene tjeskobe i otuđenja. Komunikacija s cjelokupnim postojanjem zacijelo je bila iznimna igra svih osjetila što je odražavala bezbrojne, bezimene raznolikosti užitka i emocija koje su nam nekoć bile dostupne.

Prema Lévy-Bruhlu, Durkheimu i ostalima, glavna, kvalitativna razlika između „primitivnog uma” i našeg uma jest to što u primitivaca nema odvojenosti u trenutku iskustva; „divljakov um totalizira”, kako je to izrazio Lévi-Strauss. Dakako, odavno nas uče da je to prvotno jedinstvo bilo osuđeno na propast, da je otuđenje svojstvo same ljudskosti, da svijest ovisi o njemu.

Kao što se opredmećeno vrijeme smatralo bitnim za svijest — Hegel je to nazivao „nužnim otuđenjem” — gotovo isto se tvrdilo i za jezik, što je također pogrešno. Jezik se s pravom može smatrati fundamentalnom ideologijom, vjerojatno jednako dubokim odvajanjem od prirodnoga svijeta poput osamostaljenog vremena. I ako bezvremenost razrješuje jaz između spontanosti i svijesti, možda je bezjezičnost jednako tako nužna.

Adorno je u knjizi *Minima Moralia* napisao: „Za sreću vrijedi isto što i za istinu: nemamo je, ali smo u njoj”. To bi mogao biti izvrstan opis ljudske vrste kakva je postojala prije pojave vremena i jezika, prije podjele i udaljavanja koji su uništili autentičnost. Jezik je tema ovog istraživanja, shvaćen u svojem virulentnom obliku. Nietzscheov nas fragment uvodi u njegovu središnju perspektivu: „riječi

razrjeđuju i brutaliziraju; riječi depersonaliziraju; riječi neobično čine običnim”.

Premda intelektualci mogu i dalje opisivati jezik frazama poput „najvažnije i najveličanstvenije postignuće ljudskoga duha”, taj se način opisivanja danas javlja u kontekstu krajnosti u kojem smo prisiljeni dovesti u pitanje cjelokupnu tvorevinu „ljudskoga duha”. Slično tome, ako je, prema ocjeni Cowarda i Ellisa, doprinos lingvistike društvenoj zbilji bilo „najvažnije postignuće intelektualnog razvitka dvadesetoga stoljeća”, to naznačuje u kojoj će mjeri naše istraživanje morati postati temeljito ako želi razumjeti osakaćeni život modernosti. Možda će zvučati pozitivistički, ustvrdimo li da jezik mora nekako utjeloviti cjelokupan „napredak” društva, ali čini se da je u civilizaciji cjelokupno značenje zapravo lingvističko; pitanje značenja jezika, razmotreno u svojoj cjelini, postalo je zato neizbježan sljedeći korak.

Raniji su autori mogli definirati svijest na lagan način, kao ono što se može verbalizirati, pa su čak ustvrdili da misao bez riječi nije moguća (unatoč protuprimjerima poput igre šaha i skladanja glazbe). No, u našim današnjim teškoćama, moramo iznova razmotriti značenje nastanka i obilježja jezika, umjesto da pretpostavljamo da je on samo neutralna, ako već ne i nevinna, neizbježna prisutnost. Filozofi se danas moraju s pojačanim zanimanjem posvetiti tom pitanju; Gadamer, na primjer, kaže: „Moramo priznati da je priroda jezika jedno od najtajanstvenijih pitanja koja su ikada bila postavljena čovjeku.”

Ideologija — naoružani način kojim otuđenje vidi svijet — je dominacija usađena u sustavno lažnu svijest. Lakše je početi shvaćati jezik na ovaj način ako razmotrimo još jednu definiciju uobičajenu i u ideologiji i u jeziku: naime, da su i jedno i drugo sustavi iskrivljene komunikacije između dvaju polova i da se temelje na simbolizaciji. Poput ideologije, jezik svojom moći simbolizacije stvara lažna odvajanja i opredmećenja. Tu patvorenje omogućuje skrivanja, a na kraju i izopačavanje subjektova sudjelovanja u fizičkome svijetu. Na primjer, u modernim jezicima riječ „um” služi kao opis

Riječi odaju tugu; koristimo se njima da bismo ispunili prazninu neobuzdanog vremena. Svi smo osjetili tu žudnju da idemo dalje, dublje od riječi, svi smo osjetili želju da se riješimo svog tog pričanja, znajući da mogućnost koherentnog života uklanja potrebu za izražavanjem koherencije.

Duboka se istina krije u shvaćanju da „ljubavnicima ne trebaju riječi”. Radi se o tome da moramo ostvariti svijet ljubavnika, svijet odnosa „licem u lice”, u kojemu se mogu zaboraviti čak i imena, svijet koji zna da je suprotnost neznanju — očaranost. Smisla ima samo ona politika koja poništava jezik i vrijeme, te je stoga vizi- onarska do stupnja strastvenosti.

gesta. Jezik, koji u svakom danom trenutku utjelovljuje ideologiju određene kulture, mora se ukinuti kako bi se ukinule obje kategorije otuđenja; to je projekt znatnih dimenzija, mogli bismo reći. To što književni tekstovi (na primjer, Finnegans Wake, poezija E. E. Cummingsa) krše pravila jezika ima uglavnom paradoksalan učinak prizivanja istih tih pravila. Omogućujući slobodnu igru ideja o jeziku, društvo te ideje tretira kao puku igru.

Velika količina laži — službenih, reklamnih i drugih — vjerojatno je i sama dostatna da objasni zašto Johnny ne zna čitati ni pisati, zašto nepismenost raste u urbanim sredinama. U svakom slučaju, ne samo da je „pritisak na jezik postao vrlo jak”, kako kaže Canetti, nego je, kako ocjenjuje Robert Harbison, „odučavanje” postalo „važnom silom na gotovo svim područjima mišljenja”.

Danas se riječi „nevjerojatno” i „fantastično” primjenjuju i na ono posve uobičajeno, trivijalno i dosadno, pa nije čudo što jake i šokantne riječi više gotovo da i ne postoje. Propadanje jezika odražava općenitije otuđenje; jezik nam je postao gotovo potpuno izvanjski. Od Kafke do Pintera, upravo je tišina prikladan jezik našeg vremena. Ronald D. Laing dobro je to izrazio: „Rijetko se kojoj knjizi može oprostiti. Crna boja na platnu, tišina na ekranu, prazan bijeli list papira, to je još podnošljivo.” U međuvremenu, strukturalisti — Lévi-Strauss, Barthes, Foucault, Lacan, Derrida — u svojim su beskrajnim egzegetičkim iskapanjima gotovo potpuno zaokupljeni prijevarnošću jezika. Oni gotovo da su odustali od projekta izvođenja značenja iz jezika.

Ja pišem u jeziku (što je očito), svjestan da jezik opredmećuje otpor opredmećenju. Kako je to objasnio Sweeney T. S. Eliota: „Moram se služiti riječima dok ti govorim.” Možemo zamisliti zamjenu zarobljenosti vremenom blistavom sadašnjosti — samo ako zamislimo svijet bez podjele rada, bez tog razvoda od prirode uslijed kojega nastaju cjelokupna ideologija i vlast. Bez jezika ne bismo mogli živjeti u ovome svijetu i upravo to naznačuje koliko ga radikalno moramo transformirati.

nečega što neovisno postoji u našem tijelu, u usporedbi sa sanskrtskom riječju za um, koja znači „rad iznutra”, što podrazumijeva aktivno obuhvaćanje osjeta, percepcije i spoznaje. Logika ideologije, od aktivnog prema pasivnom, od jedinstva do odvajanja, na sličan se način odražava u propadanju glagolskog oblika općenito. Vrijedno je napomenuti da su mnogo slobodnije i senzibilnije kulture lovaca skupljača ustuknule pred neolitskim nametanjem civilizacije, rada i vlasništva istodobno kada je broj glagola bio pao na samo polovicu svih riječi u jeziku; u današnjem engleskome jeziku glagoli obuhvaćaju manje od 10% svih riječi.

Premda se čini da je jezik, u svojem konačnom obliku, bio potpun već u trenutku svojeg nastanka, njegov je napredak obilježen stalnim procesom kvarenja. Oblikovanje prirode, njezino svodenje na pojmove i ekvivalencije, događa se duž crta koje su položili jezični obrasci. Što više mašinerija jezika egzistenciju podvrgava samoj sebi, radeći to opet usporedno s ideologijom, to je skrivenija njezina uloga u reproduciranju društva potlačivanja. Jezik Navajo Indijanaca smatra se „pretjerano doslovnim” jezikom, zbog pristranosti našeg doba prema općenitom i apstraktnom. Podsjeća nas da je u drevno doba vladalo izravno i konkretno; postojalo je „beskrajno obilje izraza za ono što se dodiruje i vidi”. Toynbee je uočio „zapanjujuće bogatstvo fleksija” u ranim jezicima i kasniju sklonost prema simplifikaciji jezika odbacivanjem fleksija. Cassirer je primijetio „zadivljujuću raznolikost izraza za pojedine radnje” u jezicima plemena američkih Indijanaca i shvatio da su ti izrazi u međusobnom odnosu supostavljenosti, a ne podvrgnutosti. No, vrijedi još jednom ponoviti da je, iako se obilje simbola postiglo vrlo rano, zapravo zatvaranje simbola, apstraktnih konvencija, čak i na toj razini, ono što bi se moglo smatrati sazrijevanjem ideologije.

Premda se smatra paradigmom ideologije, jezik se mora razmotriti i kao odredbeni organizator spoznaje. Kako je uočio jedan od osnivača lingvistike, Sapir, ljudi su u velikoj mjeri na milosti i nemilosti jezika kad je riječ o onome što tvori „društvenu zbilju”. Drugi veliki krčitelj putova u lingvistici, Whorf, pošao je dalje i ustvrdio

da jezik određuje cijeli naš način života, uključujući naše mišljenje i sve druge oblike mentalne aktivnosti. Služiti se jezikom znači ograničiti se na načine percepcije, već sadržane u tom jeziku. Činjenica da je jezik samo forma, a da ipak oblikuje sve, otkriva bit onoga što ideologija jest. Stvara se ideološka zbilja kao sloj odvojen od nas. Na taj način jezik stvara svijet i kvari ga. George Steiner zaključio je sljedeće: „Ljudski govor skriva mnogo više nego što otkriva, zamagluje mnogo više nego što objašnjava, udaljuje više nego što povezuje.” Konkretnije — bit učenja jezika jest učenje sustava, modela, koji oblikuje govor i upravlja njime. Ideologija se još lakše prepoznaje na toj razini, gdje se zbog temeljne proizvoljnosti njegovih fonoloških, sintaktičkih i semantičkih pravila mora učiti svaki pojedini jezik. Nameće se nešto neprirodno, kao nužan element reprodukcije neprirodnog svijeta.

Čak i u najprimitivnijim jezicima, riječi rijetko imaju prepoznatljivu sličnost s onime što označuju; nisu ništa više od konvencije. Dakako, to pripada tendenciji da se zbilja vidi simbolički, što je Cioran nazivao „ljepljivom simboličkom mrežom” jezika, beskonačnom regresijom koja nas odvaja od svijeta. Proizvoljna, samodostatna priroda jezične simbolike stvara sve veća područja lažne sigurnosti, tamo gdje bi trebali prevladavati čuđenje, višestrukost i neekvivalencija. Tu je prikladan Barthesov opis jezika kao „apsolutnog terorista”; on je shvatio da njegova sustavna priroda „da bi bila potpuna, treba biti samo valjana, a ne i istinita”. Jezik provodi prvotni rascjep između mudrosti i metode.

U tom smislu, govoreći pojmovima strukture, očito je da „sloboda govora” ne postoji; gramatika je nevidljiva „kontrola misli” u našem nevidljivom zatvoru. S jezikom, sebe smo već prilagodili svijetu neslobode.

Opredmećenje, tendencija da se ono što je pojmovno shvaća kao da je percipirano i da se pojmovi shvaćaju kao stvari, temelj je i jeziku i ideologiji. Jezik predstavlja opredmećenja vlastitih iskustava što ih čini um, naime, raščlambu na dijelove kojima se, u obliku pojmova, može manipulirati kao da su stvari. Horkheimer je istak-

Oko 10.000 godina prije Krista, podjela rada stvorila je onu vrstu društvene kontrole koja se izražava gradovima i hramovima. Najraniji spisi su zapisi o porezima, zakonima i uvjetima radnih obveza. Ta opredmećena dominacija nastala je zbog praktičnih potreba političke ekonomije. Sve veća uporaba slova i pločica uskoro je omogućila onima na vlasti da dosegnu nove visine moći i osvajanja, kao što se vidi u novom obliku vladavine koju je u Babilonu provodio Hamurabi. Kao što je rekao Lévi-Strauss, „čini se da pismo više pogoduje izrabljivanju nego prosvjetljivanju čovječanstva... Kada se pismo prvi put pojavilo među nama, postalo je saveznikom laži.”

Jezik je u tom trenutku postao predodžba predodžbe, prvo u hijeroglifskom i ideografskom pismu, a zatim u fonetsko-abecednom. Napredovanje simbolizacije, od simbolizacije riječi, preko simbolizacije slogova, do slova u abecedi, nametalo je sve jači poredak i nadzor. Nadalje, u opredmećenju omogućenome pismom, jezik više nije povezan s govorećim subjektom ili sa zajednicom diskursa, nego stvara autonomno područje u kojemu ni jedan subjekt ne mora biti prisutan.

U našem suvremenom svijetu, umjetnička je avangarda najuočljivije izvodila geste odbacivanja jezičnog zatvora. Još od Malarméa, dobar dio modernističke poezije i proze djelovao je protiv uzimanja običnoga govora „zdravo za gotovo”. Na pitanje „Tko govori?”, Malarmé je odgovorio: „Govori jezik”. Nakon tog odgovora, a posebice nakon eksplozivnog razdoblja oko Prvoga svjetskog rata kada su Joyce, Gertrude Stein i ostali pokušali stvoriti novu sintaksu i nov rječnik, književnost je općenito počela napadati ograničenja i iskrivljenja jezika. Ruski futuristi, dada (pokušaji Huga Balla da stvori „poeziju bez riječi”), Artaud, nadrealisti i letristi bili su neki od egzotičnijih elemenata općeg otpora jeziku.

Pjesnici simbolisti i mnogi drugi koje bi se moglo nazvati njihovim nasljednicima, smatrali su da otpor prema društvu uključuje i otpor prema njegovu jeziku. No, neadekvatnost na prvom području otpora spriječila je uspjeh i na drugome, pa se moramo zapitati mogu li težnje avangarde biti išta više od apstraktnih, hermetičnih

sredstvo formalizirajuće indoktrinacije, dramatična moć umjetnosti ispunjavala je tu potrebu za kulturnom koherencijom i kontinuitetom autoriteta. Jezik, mit, religija i umjetnost tako su napredovali kao duboko „politički” uvjeti društvenog života, posredstvom kojih su umjetni mediji simboličkih oblika zamijenili izravno življenu kvalitetu života prije podjele rada. Otada čovječanstvo više nije moglo vidjeti zbilju licem u lice; logika dominacije navukla je koprenu preko igre, slobode i obilja.

Krajem paleolitika, kada je smanjivanje udjela glagola u jeziku odražavalo nestanak jedinstvenih i slobodno odabranih činova uslijed podjele rada, jezik još nije bio poznavao glagolska vremena. Premda je stvaranje simboličkog svijeta bio uvjet postojanja vremena, do čvrste diferencijacije glagolskih vremena došlo je tek kada je neolitsko poljodjelstvo zamijenilo lov i skupljanje. No, ako svaki glagol iskazuje i vrijeme, jezik „zahtijeva izražavanje poštovanja prema vremenu čak i onda kada nam vrijeme uopće nije na pameti”. Od toga trenutka možemo se pitati, postoji li uopće vrijeme bez gramatike. Jedanput kada je struktura govora uključila vrijeme i stoga postala njime pokretana u svakom svojem izrazu, podjela rada konačno je uništila prethodnu zbilju. Poput Derride, jezik možemo bez oklijevanja nazvati „izvorom povijesti”. Jezik je već po sebi potiskivanje pa se tijekom njegova napredovanja potiskivanja samo povećavaju — u obliku ideologije, u obliku rada — i stvaraju povijesno vrijeme. Bez jezika, cjelokupna bi povijest nestala.

Pretpovijest je razdoblje prije pisma; pismo bilo koje vrste znak je javljanja civilizacije. Freud je u Budućnosti jedne iluzije napisao: „Stječe se dojam da je civilizacija nešto što je većini koja se odupirala, nametnula manjina koja je shvatila kako prisvojiti sredstva za provedbu moći i prisile.” Ako se teme vremena i jezika doimaju problematičnima, pismo kao stupanj razvoja jezika posve neskriveno pridonosi potlačivanju. Freud je s pravom mogao istaknuti pisani jezik kao polugu kojom se civilizacija nametnula i učvrstila.

nuo da ideologiju više čini to kakvi su ljudi — mentalno sputani, potpuno ovisni o vezama koje su im ponuđene — nego ono u što oni vjeruju. U izjavi koja se jednako točno može odnositi i na jezik i na ideologiju, dodao je da ljudi sve doživljavaju samo unutar konvencionalne mreže pojmova.

Tvrđi se da je opredmećenje nužno za mentalno funkcioniranje, da se stvaranjem pojmova, koje se doduše može pobrkati sa životnim odnosima i svojstvima, ipak rješavamo gotovo nepodnošljiva stanja kada se jedno iskustvo odnosi spram drugog iskustva.

Cassirer je o tom udaljavanju od iskustva rekao: „Čini se da se fizička zbilja smanjuje u mjeri u kojoj simbolička aktivnost raste”. Predstavljanje i jednolikost počinju u jeziku, što nas podsjeća na Heideggerovu tvrdnju da je s civilizacijom zaboravljeno nešto iznimno važno.

O civilizaciji se često misli ne da zaboravlja nego da pamti, a da jezik služi tome da se prikupljeno znanje prenosi dalje, omogućujući nam da se koristimo tuđim iskustvima kao da su naša vlastita. Ono što je vjerojatno zaboravljeno jednostavno je to da tuđa iskustva nisu naša, da u procesu civiliziranja, dakle, netko nešto čini umjesto nas i da je zato taj proces neautentičan. Kada se smatra da je jezik, iz dobra razloga, gotovo sukladan životu, tada je to drugi način da se kaže da se život udaljio od izravnog, proživljenog iskustva.

Jezik, poput ideologije, posreduje ono što je tu i sada, napadajući izravne, spontane veze. Dobar primjer toga je dala neka majka koja je prigovarala obvezi da joj dijete uči čitati: „Kada dijete postane pismeno, povratka nema. Prođite kroz umjetničku galeriju. Pogledajte kako pismeni studenti čitaju natpise kraj slika prije nego što pogledaju slike, kako bi bili sigurni da znaju što će vidjeti. Gledajte ih kako čitaju natpise i posve zanemaruju slike... Kako se ističe u početnicama, čitanje otvara vrata. No, kada se ta vrata jedanput otvore, vrlo je teško više vidjeti svijet ne gledajući kroza njih”.

Proces preobrazbe cjelokupnog izravnog životnog iskustva u najviši simbolički izraz — u jezik — monopolizira život. Poput ideolo-

gije, jezik skriva i opravdava, prisiljavajući nas da zaustavimo dvojbe o njegovoj pretenziji na valjanost. On je u korijenu civilizacije, dinamički kôd njezine otuđene naravi. Kao paradigma ideologije, jezik stoji iza cjelokupne goleme legitimacije nužne da se održi civilizacija. Nama preostaje da razjasnimo koji su oblici dominacije potaknuli to opravdanje i učinili jezik nužnim kao osnovnim sredstvom represije. Prije svega, trebalo bi biti jasno da proizvoljno i zaključno povezivanje nekog zvuka s određenom stvari nije ni neizbježno ni slučajno. Jezik je izum zato što misaoni procesi moraju prethoditi svojem izrazu u jeziku. Tvrđiti, da je čovjek čovjek samo zahvaljujući jeziku znači previdjeti činjenicu da jezik možeš izumiti samo ako si već čovjek.

Pitanje je kako se uopće dogodilo da riječi budu prihvaćene kao znakovi. Kako je nastao prvi simbol? Suvremeni lingvisti kažu da je to „tako ozbiljan problem da baca u očaj onoga tko ga želi riješiti”. Čak i najnovija, od više od deset tisuća, djela o porijeklu jezika priznaju da su teorijska neslaganja zapanjujuća. Pitanje kada je jezik nastao također je potaknulo vrlo različita mišljenja. Nijedan kulturni fenomen nije toliko značajan, ali ni jedno drugo područje ne nudi manje činjenica o vlastitom nastanku od njega. Ne iznenađuje što Bernard Campbell nije usamljen u prosudbi da „jednostavno ne znamo kako i kada je nastao jezik, a nikada nećemo niti znati”.

Mnoge su teorije o porijeklu jezika trivijalne: ne govore ništa o kvalitativnim, intencionalnim promjenama koje je uveo jezik. Teorija „ding-dong” tvrdi da postoji nekakva urođena povezanost između riječi i značenja; teorija „puh-puh” kaže da se jezik na početku sastojao od izljeva iznenađenja, straha, užitka, boli, itd.; teorija „ta-ta” kao izvor jezika postavlja oponašanje tjelesnih pokreta — i tako bismo mogli dalje nabrajati objašnjenja koja zapravo samo zaobilaze problem. S druge strane, lako je pobiti hipotezu da je jezik postao nužan zbog potreba lova: pa životinje također love zajedno i to bez jezika, a i za ljude u lovu često je potrebno da budu tihi.

podložna njegovim zahtjevima poput svakog ideološkog proizvoda. Devetnaestostoljetni lingvist Muller upravo je u tom smislu opisao mitologiju kao „bolest jezika”: jezik izobličuje misao svojom nesposobnošću da izravno opiše stvari. „Mitologija je neizbježna, ona je prirodna, ona je inherentna nužnost jezika... Ona je tamna sjena na misli, i ona neće nestati dok god jezik ne postane posve sumjerljiv s misli, a to on nikada neće postati.”

Dakle, nije nikakvo čudo što je stari san o lingua Adamica (o „istinskom” jeziku koji se ne bi sastojao od konvencionalnih znakova, nego bi izražavao izravno, neposredovano značenje stvari) dio čežnje čovječanstva za izgubljenim prvotnim stanjem. Kao što smo već razmotrili, babilonska kula jedan je od trajnih znakova te čežnje za istinskim odnošenjem prema drugim ljudskim bićima i prema prirodi.

U tom ranijem (ali dugotrajnom) stanju, priroda i društvo tvorili su koherentnu cjelinu, međusobno povezanu jakim sponama. Korak od sudjelovanja u ukupnosti prirode prema religiji uključivao je odvajanje od sila i bića te njihovo pretvaranje u vanjska, izvrnuta postojanja. To odvajanje poprimilo je oblik božanstava, a onaj tko se bavio vjerom, šaman, bio je prvi stručnjak.

No, presudno posredovanje mitologije i religije nije jedini važan kulturni proces u osnovi našeg modernog otuđenja. U vrijeme mlađeg paleolitika, kada je neandertalska vrsta ustupila mjesto kromanjoncima (čiji je mozak zapravo bio manji), nastala je i umjetnost. Na slavljanim spiljskim crtežima od prije oko 30.000 godina nalazimo širok raspon apstraktnih znakova; simbolizam umjetnosti mlađeg paleolitika polako se skrućuje u mnogo stiliziranije oblike neolitskih poljodjelaca. U tome razdoblju, u kojem se jezik ili pojavio ili prvi put doista zavladao, zbili su se veliki nemiri. John Pfeiffer opisao je to kao propadanje egalitarne tradicije lovaca skupljača, budući da su kromanjonci uspostavili prevlast. Premda prije mlađeg paleolitika nije bilo ni traga hijerarhiji, nastajuća podjela rada i njezine neposredne društvene posljedice zahtijevale su discipliniranje onih koji su se odupirali postupnom nastupanju civilizacije. Kao

čiti i nepostojanje jezika; „Prezir primitivnih naroda prema radu i njihova nezainteresiranost za tehnološki razvoj nedvojbeni su.” Nadalje, „mnoštvo novijih studija”, kako je rekao Lee, „pokazuje da su lovci skupljači bili dobro uhranjeni i da su imali obilje slobodnog vremena”.

Rano čovječanstvo nije se suzdržavalo od jezika zato što je bilo pritisnuto stalnim brigama za opstanak; bilo je vremena za razmišljanje i jezični razvoj, ali mnogo tisuća godina odbijalo se poći tim putem. Konačna pobjeda poljodjelstva, kamen temeljac civilizacije, također se nije dogodila zbog manjka hrane ili zbog rasta stanovništva. Zapravo, kako je zaključio Lewis Binford, „Pitanje koje treba postaviti nije zašto se poljodjelske metode nisu razvile posvuda, nego zašto su se uopće razvile”.

Prevlast poljodjelstva, uključujući vlasništvo, pravo, gradove, matematiku, viškove, stalnu hijerarhiju i specijalizaciju, a na kraju i pismo — da spomenemo samo neke elemente — sve to nije bio nikakav nužan korak u ljudskom „napretku”, kao što to nije bio ni jezik. Zbilja predneolitskog života prikazuje degradaciju ili poraz u onome što se općenito smatra golemim korakom naprijed, zadivljujućim transcendiranjem prirode, itd. U tom svjetlu, mnogi uvidi Horkheimera i Adorna u Dijalektici prosvjetiteljstva (kao što je povezivanje napretka u instrumentalnom nadzoru s potiskivanjem afektivnog iskustva) postaju dvosmisleni uslijed njihova pogrešnog zaključka: „Ljudi su uvijek morali birati između svoje podvrgnutosti prirodi i podvrgavanja prirode sebi.”

„Civilizacija se najbolje zrcali u govoru”, komentirao je Pei, a na veoma važan način, jezik ne samo da zrcali, nego i određuje promjene u ljudskome životu. Dubok i jak prekid koji je najavljen rađanjem jezika prethodio je i važnošću nadmašio dolazak civilizacije i povijesti, prije samo deset tisuća godina. Pod krilom jezika, „cijela povijest stoji ujedinjena i potpuna poput prirodnog poretka”, kako kaže Barthes.

Mitologija, koja je, kako je primijetio Cassirer, „od samoga početka potencijalna religija”, može se shvatiti kao funkcija jezika,

Vjerujem da je pristup suvremenog lingvиста E. H. Sturteventa prikladniji: budući da se sve nakane i emocije, mimo naše volje, izražavaju gestama, pogledom ili zvukom, voljna komunikacija, poput jezične, zacijelo je izmišljena u svrhu laganja ili varanja. Izražavajući se ponešto opreznije, filozof Caws tvrdi: „Istina je tek nedavno stupila na jezičnu scenu i zacijelo je pogrešno pretpostaviti da je jezik nastao u svrhu njezina iskazivanja.”

No, podrobnije razumijevanje nastanka jezika valja tražiti u specifičnom društvenom kontekstu, u uvjetima i izboru konkretnih aktivnosti i odnosa. Olivia Vlahos ocijenila je da se „moć riječi” zacijelo pojavila vrlo rano: „Zacijelo... ne dugo nakon što je čovjek počeo izrađivati oruđa u određene svrhe.” No, čini se da je prikladnije pomisliti da je oblikovanje kamenog oruđa tijekom milijun ili dva milijuna godina života u paleolitiku bilo praćeno izravnim, intimnim pokazivanjem, a ne izgovorenim uputama.

No ipak, prema mojemu mišljenju, pretpostavka da je jezik nastao s počecima tehnologije — naime, u smislu podjele rada i onoga što ju je pratilo, na primjer standardiziranje stvari i događaja te moć stručnjaka nad drugim ljudima — pogađa bit stvari. Podjelu rada — prema Durkheimu, „izvor civilizacije” — teško bi bilo odvojiti od jezika na bilo kojem stupnju razvitka, a pogotovu na njegovu početku. Podjeli rada potreban je razmjerno složen nadzor skupine; zapravo, ona zahtijeva organizaciju cijele zajednice. To se događa posredstvom razbijanja poslova, koje su prije obavljali svi, u međusobno sve različite zadaće, a stoga i stvaranja sve različitijih uloga i odlika.

Dok Vlahosova smatra da se jezik pojavio vrlo rano, u vezi s jednostavnim kamenim oruđem i njegovom proizvodnjom, Julian Jaynes potiče možda zanimljivije pitanje, sadržano u njegovu mišljenju da se jezik pojavio mnogo kasnije. On pita kako to da je čovječanstvo dva milijuna godina raspolagalo jezikom, a tehnologija se za to vrijeme uopće nije razvijala? Jaynesovo pitanje implicira da jezik ima utilitarnu vrijednost, da ostvaruje latentne pozitivne mogućnosti. No, s obzirom na destruktivnu dinamiku podjele rada,

koju smo već razmotrili, iako su jezik i tehnologija doista povezani, moglo bi biti da su im se ljudi tisućama naraštaja uspješno odupirali.

Na svojem početku, jezik je morao udovoljiti zahtjevima što su ih postavljali problemi koji su postojali izvan jezika. U svjetlu kongruencije jezika i ideologije, očito je također da je čovjek, čim je progovorio, postao odvojen. Taj je prekid trenutak prekida prvotnog jedinstva čovjeka i prirode; on koincidira s uvođenjem podjele rada. Marx je uvidio da je porast ideološke svijesti bio nastupio s podjelom rada; jezik je za njega glavna paradigma proizvodnog rada. No svaki korak u napretku civilizacije značio je dodatni rad, a bitno strana priroda proizvodnog rada ostvaruje se i napreduje putem jezika. Ideologija prima svoju supstanciju od podjele rada a, što je neodvojivo, svoj oblik od jezika.

Vrednujući rad još eksplicitnije od Marxa, Engels je objasnio porijeklo jezika u radu, „ovladavanju prirodom”. Tu bitnu povezanost izrazio je rečenicom „prvo rad, a nakon njega, i s njim – govor”. Rečimo to s više kritičkog stajališta: umjetna komunikacija, što jezik i jest, znak je umjetnog odvajanja, koje je podjela rada. (U uobičajenom, represivnom žargonu, to se dakako izražava pozitivno, govoreći o neprocjenjivoj prirodi jezika u organiziranju „individualne odgovornosti”.)

Jezik je razrađen s ciljem da potiskuje osjećaje; kao kôd civilizacije, on izražava sublimaciju erosa, potiskivanje nagona, a to je bit civilizacije. Freud je, u odlomku koji je posvetio porijeklu jezika, prvotni govor povezao sa seksualnim vezivanjem kao sredstvom koje je rad činilo prihvatljivim kao „ekvivalentom i zamjenom za seksualnu aktivnost”. Taj prijenos sa slobodne seksualnosti na rad prvotna je sublimacija, i Freud je smatrao da jezik nastaje u uspostavi veze između poziva na parenje i procesa rada.

Neofrojdocac Lacan dalje razrađuje tu analizu i tvrdi da se nesvjesno tvori prvotnim potiskivanjem procesa usvajanja jezika. Prema Lacanu, nesvjesno je stoga „strukturirano poput jezika” i funk-

cionira jezično, a ne nagonski ili simbolički u tradicionalnom frejrovdovskom smislu.

Da bismo sagledali problem porijekla jezika na figurativnoj razini, zanimljivo je razmotriti mit o babilonskoj kuli. Priča o brkanju jezika, poput one druge priče u Knjizi postanka, o izgonu iz Raja, pokušaj je da se nagodimo s izvorom zla. Dijeljenje „prvotnog jezika” na uzajamno nerazumljive jezike moglo bi se najbolje shvatiti kao pojava simboličkog jezika, kao pomrčina ranijeg stanja potpunije i autentičnije komunikacije. Na primjer, u mnogim pričama o raju životinje govore i ljudi ih razumiju.

Drugdje sam ustvrdio da se izgon iz Raja može shvatiti kao pad u vrijeme. Slično tome, neuspjeh babilonske kule naznačuje, kako se izrazio Russell Fraser, „odvojenost čovjeka u povijesnom vremenu”. No, izgon iz Raja ima značenje i s obzirom na porijeklo jezika. Benjamin ga je našao u posredovanju koje jest jezik te „izvor apstrakcije, kao sposobnosti jezika-uma”. Prema Normanu O. Brownu, „izgon iz Raja jest pad u jezik”.

Drugdje u Knjizi postanka nalazimo biblijski komentar o biti jezika, o imenima i o shvaćanju da je imenovanje čin dominacije. Mislim na mit o stvaranju koji kaže: „pa kako Adam nazove koju životinju, onako da joj bude ime”. To se izravno odnosi na to da je jezik nužna sastavnica dominacije nad prirodom: čovjek je postao gospodarom stvari samo zato što ih je prvo imenovao, kako je to rekao Dufrenne. Spenglerovim pak riječima: „Imenovati nešto znači steći nad time moć.”

Početak odvajanja čovječanstva od svijeta, a time i osvajanja svijeta, potječe zato od imenovanja svijeta. Sâm Logos kao bog uključen je u prvo imenovanje, koje predstavlja vlast božanstva. U Ivanovu Evanđelju je dobro poznat odlomak: „U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Riječ bijaše Bog.”

Vraćajući se pitanju porijekla jezika, vraćamo se i shvaćanju da je problem jezika problem civilizacije. Antropolog Lizot napomenuo je da je načinu života lovaca skupljača svojstven nedostatak tehnologije i podjele rada, za što Jaynes smatra da je moralo povla-